

Δυναμική της ανεργίας, χρηματοδότηση του εξωτερικού τομέα, και αναδιάρθρωση της ελληνικής οικονομίας

Θεόδωρος Μαριόλης

Αν. Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας, Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Για εκτενείς συζητήσεις πάνω στα αντικείμενα του παρόντος και, ιδίως, στην τρίτη ενότητα του, είμαι υπόχρεος στον Κώστα Παπουλή. Οι σημειώσεις δηλώνονται με [·], και βρίσκονται στο τέλος του κειμένου.

«έστάθη ἐπί τινα δευτερόλεπτα, ἐν ἄκρα ἀπορία καὶ ἀμηχανία. Δὲν ἤξευρε τί νὰ σκεφθῆ. Καὶ ἐν ἀκαρεΐ, πλείστοι ἀντιφατικαὶ ἰδέαι, ἀσυνάρτητοι, συγκρουόμενοι, μαχόμενοι πρὸς ἀλλήλας, συνέρρευσαν εἰς τὸν ἐγκέφαλόν του.»

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Ὁ Ἀντίκτυπος τοῦ νοῦ*

1. Εισαγωγή

Στο παρόν κείμενο μελετώνται, κατά σειρά, τρεις πλευρές της ελληνικής οικονομίας: η ανεργία, ο εξωτερικός τομέας, και η παραγωγική δομή. Όσον αφορά στην ανεργία, η έμφαση δίδεται στην εκτίμηση της δυναμικής της. Ο εξωτερικός τομέας προσεγγίζεται από την πλευρά της χρηματοδότησής του και, ειδικότερα, από την επίπτωση που θα είχε στον πληθωρισμό κόστους, στη διεθνή ανταγωνιστικότητα και στο προϊόν, η μονομερής χρεοκοπία και η επιστροφή σε εθνικό νόμισμα. Τέλος, η παραγωγική δομή αναλύεται από την άποψη της αποκατάστασης ισόρροπης και βιώσιμης σχέσης αποταμιεύσεων – επενδύσεων – ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, ως αναγκαία συνθήκη της μεγέθυνσης.

Κάθε μία από αυτές τις πλευρές μελετάται – κατά το δυνατόν – αυτοτελώς και, έτσι, αντλούνται αντίστοιχα, «τοπικά» συμπεράσματα. Διαπιστώνεται, ωστόσο, ότι αυτά σχετίζονται, αντικειμενικά, μεταξύ τους και, έτσι, διαμορφώνεται ένα τελικό συμπέρασμα, στο οποίο αντικατοπτρίζονται, εκτιμώ, τόσο με αρνητικό όσο και με θετικό τρόπο, η σημερινή κατάσταση και οι προοπτικές της ελληνικής οικονομίας.

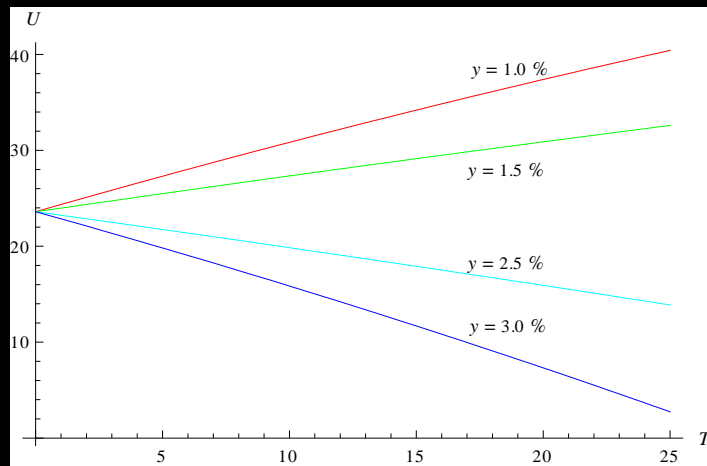
2. Δυναμική της ανεργίας

Στην τρέχουσα περίοδο, οι απασχολούμενοι στην ελληνική οικονομία ανέρχονται, χονδρικά, στα 3.7 εκατομμύρια, το εργατικό δυναμικό στα 4.9 εκατομμύρια και, επομένως, το ποσοστό ανεργίας στο 24%. Ας θεωρήσουμε ότι οι «άμεσοι προσδιοριστικοί παράγοντες» (*proximate determinants*) της διαχρονικής εξέλιξης του ποσοστού ανεργίας είναι οι ποσοστιαίοι ρυθμοί μεταβολής: (i) του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ), (ii) της παραγωγικότητας της εργασίας (οριζόμενη, χάρη απλούστευσης, ως ΑΕΠ ανά

εργαζόμενο), και (iii) της προσφοράς εργασίας, δηλαδή του εργατικού δυναμικού. Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε με ακρίβεια πώς θα εξελιχθούν οι προαναφερθέντες τρεις ρυθμοί μεταβολής, αλλά γνωρίζουμε (με κάποια ακρίβεια) πώς εξελίχθηκαν στο παρελθόν: Παραδειγματικά, στην περίοδο 2001-2006, οι απασχολούμενοι αυξήθηκαν με μέσο ετήσιο ρυθμό 1.7% (που εκφραζόταν με 70 χιλιάδες θέσεις εργασίας ανά έτος), το εργατικό δυναμικό αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 1.3%, το ΑΕΠ με μέσο ετήσιο ρυθμό 4.2%, ενώ το ποσοστό ανεργίας ήταν κατά μέσο όρο 9.7% (462 χιλιάδες άνεργοι, κατά μέσο όρο). Τέλος, στην περίοδο 1995-2004, η παραγωγικότητα της εργασίας αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 3% (ενώ έχει εκτιμηθεί ότι, το 2004, η παραγωγικότητα εργασίας της ελληνικής οικονομίας ήταν η δεύτερη χειρότερη στην Ζώνη του Ευρώ (ZE)).

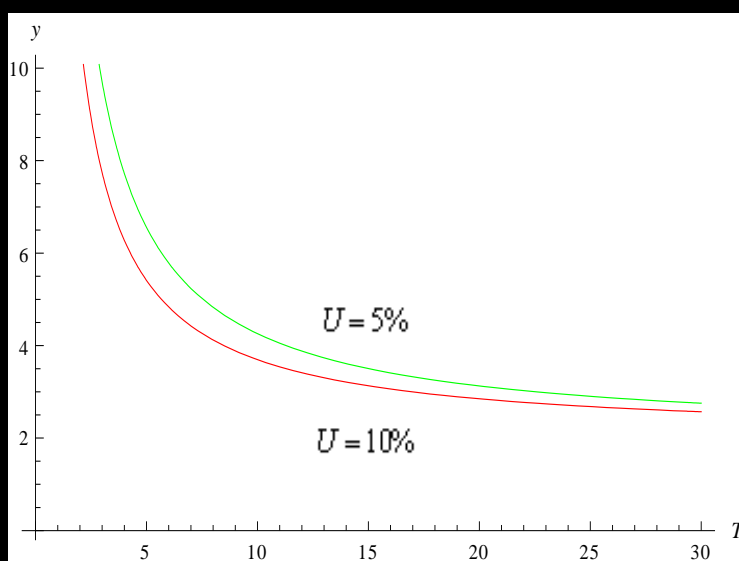
Ας κάνουμε, τώρα, ορισμένες προβολές στο μέλλον, με βάση την υπόθεση ότι τόσο η παραγωγικότητα όσο και το εργατικό δυναμικό θα αυξάνονται με ετήσιο ρυθμό 1%. Έπεται, λοιπόν, ότι για να μειώνεται το ποσοστό της ανεργίας, θα πρέπει το ΑΕΠ να αυξάνεται με ρυθμό *πάνω* από 2.01% (βλέπε στο Παράρτημα I του παρόντος, την εξίσωση (I.3)). Έτσι, για παράδειγμα, εάν το ΑΕΠ αυξάνεται με ρυθμό 1.0%, τότε μετά από 10 έτη το ποσοστό ανεργίας θα είναι 30.8%, ενώ εάν το ΑΕΠ αυξάνεται με ρυθμό 3%, τότε μετά από 10 έτη το ποσοστό ανεργίας θα είναι 15.9% (βλέπε και το Σχήμα 1, όπου το U παριστά το ποσοστό ανεργίας (%), το T τα έτη και το y τον ετήσιο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ (%)).

Δύναται, βέβαια, να αντιταχθεί ότι η υποτιθέμενη αύξηση του εργατικού δυναμικού κατά 1% ανά έτος είναι ελεγχόμενη, εάν ληφθούν υπόψη η ραγδαία χειροτέρευση των συνθηκών διαβίωσης, η αποσάθρωση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης και η βρισκόμενη σε εξέλιξη μετανάστευση. Και μπορούμε, εδώ, να θυμηθούμε ότι στην περίοδο της μαζικής μετανάστευσης, 1961-1971, το εργατικό δυναμικό της ελληνικής οικονομίας μειωνόταν με μέσο ετήσιο ρυθμό 1.03%. Από την άλλη πλευρά, όμως, και η υποτιθέμενη αύξηση της παραγωγικότητας δύναται να θεωρηθεί χαμηλή, υπό την έννοια ότι η Ελλάδα συμμετέχει στη ΖΕ και, επομένως, η σταθεροποίηση της θέσης της προϋποθέτει μάλλον υψηλούς ρυθμούς αύξησης αυτού του μεγέθους (οι σχετικές θέσεις μου έχουν εκτεθεί π.χ. στα Μαριόλης, 2011α, 2012α). Έτσι, εάν υποτεθεί ετήσια αύξηση της παραγωγικότητας κατά 3% (όσο δηλαδή και στην περίοδο 1995-2004) και ετήσια μείωση του εργατικού δυναμικού κατά 1% (όσο και στην περίοδο 1961-1971), τότε η προαναφερθείσα δυναμική της ανεργίας παραμένει σχεδόν η ίδια.

Σχήμα 1. Σενάρια για την εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας

Τέλος, προκειμένου να ολοκληρώσουμε το παρόν ζήτημα, ας θέσουμε την ερώτηση: εάν τόσο η παραγωγικότητα όσο και το εργατικό δυναμικό αυξάνονται με ετήσιο ρυθμό 1%, ποιοι είναι οι απαιτούμενοι ρυθμοί αύξησης της απασχόλησης και του ΑΕΠ, ούτως ώστε να συμπεσεί η ανεργία στο π.χ. 10% μέσα σε π.χ. 5 έτη; Η ανάλυση δείχνει (βλέπε στο Παράρτημα I του παρόντος, τις εξισώσεις (I.4) και (I.5)) ότι απαιτείται αύξηση της απασχόλησης με ετήσιο ρυθμό 4.4% (που «μεταφράζεται» σε 181 χιλιάδες θέσεις εργασίας ανά έτος, και στην ύπαρξη, μετά τα δέκα έτη, 518 χιλιάδων ανέργων) και αύξηση του ΑΕΠ με ετήσιο ρυθμό 5.41% (βλέπε και το Σχήμα 2, το οποίο απεικονίζει τον απαιτούμενο ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ (%), y , για να συμπεσεί η ανεργία στο $U = 5\%$ ή 10% , αντιστοίχως, μέσα σε T έτη).

Σχήμα 2. Ο απαιτούμενος ετήσιος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ (%), για να συμπεσεί το ποσοστό ανεργίας στο 5% ή 10%, μέσα σε T έτη

Τοπικό συμπέρασμα: Είναι εξαιρετικά δύσκολο να δει κανείς πώς θα επιτευχθούν εκείνοι οι ρυθμοί ανάπτυξης, οι οποίοι οδηγούν σε μείωση του ποσοστού ανεργίας, όταν η παραμονή στη ΖΕ, καίτοι συνεπάγεται τη μετανάστευση του εργατικού δυναμικού, προϋποθέτει την όχι ασήμαντη αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και την εφαρμογή συσταλτικών οικονομικών πολιτικών (και έχω υποστηρίξει, πριν από έναν χρόνο, ότι το εγχείρημα μηδενισμού του πρωτογενούς ελλείμματος θα προκαλέσει, σε βάθος χρόνου, μία συνολική-αθροιστική μείωση του ΑΕΠ κατά 29%, εκτίμηση που δεν φαίνεται να διαψεύδεται από τα γεγονότα – βλέπε, Μαριόλης, 2011β).

3. Ο εξωτερικός τομέας και η «Εξίσωση του Thirlwall»

Τα κύρια ευρήματα μίας μελέτης για την «επιστροφή» σε υποτιμημένη κατά 50% δραχμή, την οποία εκπόνησα και δημοσιοποίησα σε συνεργασία με τον Αποστόλη Κάτσινο, και η οποία βασίστηκε σε ένα «δυναμικό τιμιακό υπόδειγμα εισροών-εκροών», ήταν τα εξής (βλέπε Μαριόλης και Κάτσινος, 2011, και Katsinos and Mariolis, 2012):

(i). Ο πληθωρισμός κόστους θα ήταν, κατά το πρώτο έτος μετά την υποτίμηση, το πολύ ίσος με 9.3 % (και εν συνεχεία θα έβαινε μειούμενος: 6.0%, 4.3%, 3.3 %, 2.6 % κ.ο.κ).[1]

(ii). Ανά τομέα παραγωγής, αυτό το ποσοστό του 9.3%, αντιστοιχεί σε 4.9% για τον τομέα της Γεωργίας – Δασοκομίας – Αλιείας, σε 8.4% για τον τομέα των Ορυχείων – Λατομείων – Αργού Πετρελαίου, 14.3% για τον τομέα της Μεταποίησης, και 7.3% για τον τομέα των Υπηρεσιών.

(iii). Η διεθνής ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας (μετρούμενη σε όρους πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας) θα αυξανόταν κατά τουλάχιστον 37.2%, με συνέπεια το έλλειμμα του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών να μειωθεί τουλάχιστον κατά 89.4% (βάσει των στοιχείων του έτους 2010).

(iv). Ο μηδενισμός του ελλείμματος του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών προϋποθέτει (πάντα βάσει των στοιχείων του 2010) μία υποτίμηση της τάξης του 55.9%.

Επίσης, σε ένα άλλο κείμενό μου, με τίτλο «Η οικονομική πολιτική εντός και εκτός ευρώ» (Μαριόλης, 2011β), υποστήριξα ότι η υποτίμηση του 50% δύναται να προκαλέσει, λόγω της προαναφερθείσας βελτίωσης του εξωτερικού ισοζυγίου (κατά 89.4%), αύξηση του ΑΕΠ κατά 7.3% με 8.4%. Έσπυσα, ωστόσο, να σημειώσω ότι έχω επιφυλάξεις για αυτήν την τελευταία εκτίμηση, διότι βασίζεται σε συναθροιστικές εθνολογιστικές ταυτότητες, δεδομένου ότι δεν διαθέτω κάποιο αντίστοιχο εμπειρικό υπόδειγμα για την ελληνική οικονομία (*ibid.*, σημείωση 5).

Εάν υποθέσουμε ότι υπάρχει διάλογος και ότι αυτός διεξάγεται μέσω οικονομολογικών επιχειρημάτων, η χρησιμότητα της εν λόγω μελέτης ήταν ότι προσέφερε μία συγκεκριμένη και αναλυτική εκτίμηση για τον πληθωρισμό κόστους και το ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών. Οι κύριες ελλείψεις ήταν ότι, πρώτον, δεν ενείχε εκτίμηση για τη μεταβολή του ΑΕΠ, και, δεύτερον, δεν λάμβανε καθόλου υπόψη τα ζητήματα στη χρηματοδότηση του ελλείμματος του εξωτερικού τομέα της ελληνικής οικονομίας, τα οποία θα προκαλούσε, πιθανότατα, η «έξοδος από το ευρώ». Θεωρώ ότι μπορεί να γίνει ένα βήμα προς την κάλυψη αυτών των ελλείψεων, εάν το κεντρικό εύρημα της μελέτης για την υποτίμηση (δηλαδή, ότι η μέγιστη ελαστικότητα του ημεδαπού επιπέδου τιμών ως προς το ποσοστό υποτίμησης είναι της τάξης του 0.186) εισαχθεί στη λεγόμενη «Εξίσωση (ή Υπόδειγμα) του Thirlwall» (Για μία πρόσφατη συλλογή μελετών γύρω από αυτήν την εξίσωση, βλέπε το αφιέρωμα του περιοδικού *PSL Quarterly Review*, τόμος 64, τεύχος 259, 2011, όπου περιλαμβάνεται και μία επισκόπηση της βιβλιογραφίας από τον Thirlwall, 2011. Ειδικά, για τα ζητήματα που μας απασχολεί, εδώ, βλέπε και τη σχετική συμβολή των Alleyne and Francis, 2008).

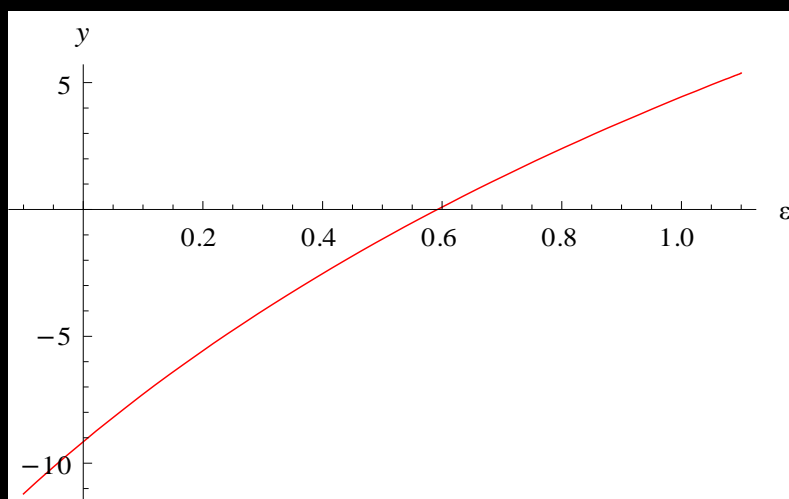
Η Εξίσωση του Thirlwall επιτρέπει τον προσδιορισμό του ποσοστιαίου ρυθμού μεταβολής του ημεδαπού ΑΕΠ, ο οποίος είναι *συμβατός* (ή *επιτρεπτός*) με διάφορα επίπεδα χρηματοδότησης του εξωτερικού τομέα της ημεδαπής οικονομίας. Ειδικότερα, αποκαλύπτει πώς ακριβώς ο εν λόγω ρυθμός καθορίζεται από (i) τον ποσοστιαίο ρυθμό μεταβολής της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, (ii) τις ελαστικότητες εισαγωγών και εξαγωγών της ημεδαπής οικονομίας, και (iii) τον ποσοστιαίο ρυθμό μεταβολής του αλλοδαπού ΑΕΠ.

Σύμφωνα με την Τράπεζας της Ελλάδος (2012, σσ. 91 και 103-110), το έτος 2011 οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών ήταν της τάξης των 48.8 δισ. ευρώ, οι αντίστοιχες εισαγωγές ήταν 61.4 δισ. ευρώ, οι «καθαροί τόκοι, μερίσματα και κέρδη» ήταν – 8.8 δισ. ευρώ, και, άρα, οι καθαρές εισροές χρηματικών κεφαλαίων, για τη χρηματοδότηση του ελλείμματος αγαθών, υπηρεσιών και καθαρών τόκων, μερισμάτων και κερδών ήταν 21.4 δισ. ευρώ. Για την εφαρμογή της Εξίσωσης του Thirlwall θα υποθέσω, κατά βάση, το ακόλουθο σενάριο: Με την «έξοδο από το ευρώ», πρώτον, αποφασίζεται η μη καταβολή των τόκων επί του ελληνικού εξωτερικού χρέους, οι οποίοι ανέρχονται στο 5% του ΑΕΠ, ήτοι 10.8 δισ. ευρώ, και, δεύτερον, λόγω αδυναμίας εξωτερικού δανεισμού, μηδενίζονται οι καθαρές εισροές χρηματικών κεφαλαίων. Επομένως, το «άνοιγμα» εξαγωγών-εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών πρέπει να περιοριστεί, από τα 12.6 δισ. ευρώ, στα 2 δισ. ευρώ, δηλαδή να μειωθεί κατά πάνω από 84% (για την ακρίβεια, 84.4%).

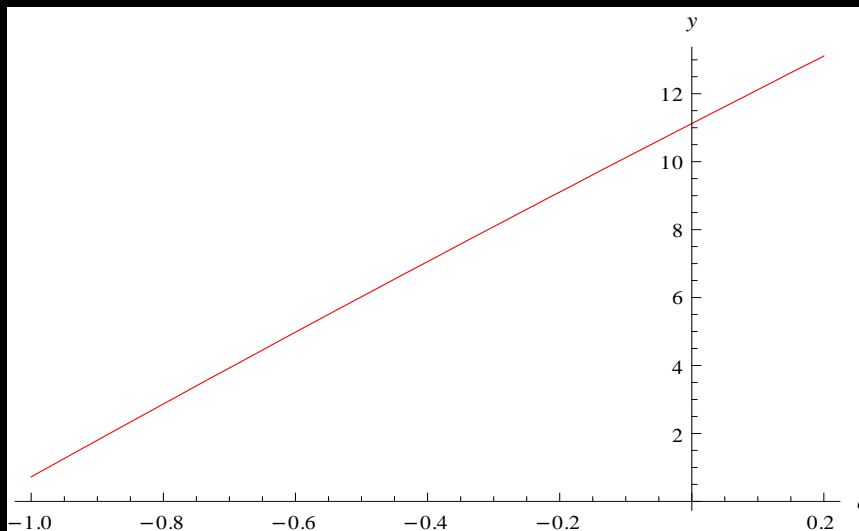
Η εφαρμογή και μελέτη της εν λόγω Εξίσωσης οδηγεί στα ακόλουθα ευρήματα (βλέπε το Παράρτημα II του παρόντος):

(i). Εάν η χρηματοδότηση της ελληνικής οικονομίας δεν διαταρασσόταν, μία υποτίμηση κατά 50%, θα μπορούσε να οδηγήσει σε αύξηση του ΑΕΠ το πολύ κατά 7.9% (ποσοστό που δεν έρχεται καθόλου σε αντίφαση με την προγενέστερη εκτίμησή μου, η οποία έγινε, όπως ειπώθηκε, με τελείως διαφορετικό τρόπο).

(ii). Εάν η χρηματοδότηση περιοριστεί κατά το ποσοστό που προαναφέρθηκε (84.4%), η μη μεταβολή της ισοτιμίας θα οδηγούσε σε *ύφεση* τουλάχιστον κατά 9.2%. Επίσης, είναι *αδύνατον* να αυξηθεί το ΑΕΠ, εάν η υποτίμηση δεν είναι υψηλότερη του 59.2%, ενώ, για παράδειγμα, υποτιμήσεις κατά 80% (πληθωρισμός κόστους: 14.9%, αύξηση διεθνούς ανταγωνιστικότητας: 56.7%) ή 100% (πληθωρισμός κόστους: 18.6%, αύξηση διεθνούς ανταγωνιστικότητας: 68.6%) δύνανται να οδηγήσουν σε αύξηση του ΑΕΠ το πολύ κατά 2.4% ή 4.4%, αντιστοίχως (Βλέπε και το Σχήμα 3, το οποίο απεικονίζει όλους τους δυνατούς συνδυασμούς ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ ($\gamma\%$) – ποσοστού υποτίμησης (ε). «Αντιθέτως», στο Σχήμα 4 υποτίθεται ποσοστό υποτίμησης 80% και απεικονίζεται ο δυνατός ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ συναρτήσει του ρυθμού μεταβολής της χρηματοδότησης, c .)

Σχήμα 3. Ο δυνατός ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ (%) συναρτήσει του ποσοστού υποτίμησης, για μείωση της χρηματοδότησης κατά 84.4%

Σχήμα 4. Ο δυνατός ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ (%) συναρτήσκει του ποσοστιαίου ρυθμού μεταβολής της χρηματοδότησης, για ποσοστό υποτίμησης 80%

Τοπικό συμπέρασμα: Δεν είναι δυνατόν να λεχθεί ότι, σε περίπτωση «εξόδου από το ευρώ» – χρεοκοπίας, το ΑΕΠ θα μειωθεί *αναγκαστικά* λόγω του ισχυρού περιορισμού της χρηματοδότησης των εξωτερικών συναλλαγών. Ειδικότερα, η διερεύνηση έδειξε ότι, κάτω από ευλογοφανείς παραδοχές (αλλά όχι και τόσο ευνοϊκές) και για ποσοστά υποτίμησης άνω του 59%-60%, ο περιορισμός της χρηματοδότησης δεν είναι ασύμβατος με την αύξηση του ΑΕΠ. Αυτά τα ποσοστά υποτίμησης ενδέχεται να φαίνονται πολύ υψηλά, αλλά δεν είναι πρωτόγνωρα: Το 1953, κάτω από λιγότερο αρνητικές ή/και επείγουσες συνθήκες, έλαβε χώρα η εκούσια εισαγωγή νέας και υποτιμημένης κατά 100% (έναντι του δολαρίου) δραχμής, η οποία θεωρείται (από πολλούς μελετητές) ότι, σε συνδυασμό και με άλλα μέτρα, συνέβαλε σημαντικά στη διαμόρφωση συνθηκών ανάπτυξης.

4. Αναδιάρθρωση και το Υπόδειγμα των Feld'man-Mahalanobis

Η ελληνική οικονομία δεν είναι η μοναδική στον κόσμο ή στην ΖΕ με μόνιμα ελλειμματικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Είναι, όμως, η μοναδική στη ΖΕ, η οποία εμφανίζει *αρνητική* συνολική (ιδιωτική και δημόσια) καθαρή αποταμίευση κατά μήκος *όλης* της δεκαετίας του 2000, με εξαίρεση το έτος 2001, όπου η συνολική καθαρή αποταμίευση ήταν «ελάχιστα» θετική, ήτοι ίση με 293 εκατ. ευρώ (: 1.8% των καθαρών επενδύσεων ή 0.22% του καθαρού εθνικού διαθέσιμου εισοδήματος).[2] Η ύπαρξη αρνητικής συνολικής καθαρής αποταμίευσης δηλώνει ότι το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών υπερβαίνει τις συνολικές καθαρές επενδύσεις και, σε τελική ανάλυση, ότι εάν η οικονομία ήταν κλειστή, τότε θα βρισκόταν μόνιμως σε ύφεση (αναλυτικά, βλέπε Μαριόλης 2012β, Παράρτημα 2).

Πώς οι αρχές οικονομικής πολιτικής επιχειρούν να αντιμετωπίσουν το ζήτημα; Με τη λήψη μακροοικονομικών μέτρων (για την ακρίβεια: μονεταροκεϋνσιανής έμπνευσης), τα οποία αποσκοπούν στην αύξηση των ιδιωτικών αποταμιεύσεων, στη μείωση ελλείμματος του δημοσίου (άρα, στην αύξηση της δημόσιας αποταμίευσης) και, έτσι, τελικά, στη μείωση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (χαρακτηριστικά, βλέπε Υπουργείο Οικονομικών 2010, σελ. 12). Το απαραβίαστο δεδομένο είναι, όμως, ότι η οικονομία συμμετέχει στη ΖΕ, και αυτό συνεπάγεται δύο πράγματα: (i) δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί το μέτρο της υποτίμησης, το οποίο οδηγεί σε αύξηση αποταμιεύσεων και επενδύσεων και σε μείωση του εξωτερικού ελλείμματος (αξίζει να διαπιστώσει κανείς πώς τοποθετείται σχετικά ο Καθηγητής Olivier Blanchard, 2012, σελ. 725, Διευθυντής του Τμήματος Ερευνών του ΔΝΤ), και (ii) τη βαθμιαία αποσάθρωση της παραγωγικής βάσης της, η οποία συνεπάγεται, με τη σειρά της, την όλο και μεγαλύτερη εξάρτησή της οικονομίας από εισαγόμενα μέσα παραγωγής και καταναλωτικά εμπορεύματα και, άρα, τη μείωση των αποταμιεύσεών της[3] και την αύξηση του δημοσίου ελλείμματος.[4]

Δεν θα πρέπει να μας διαφύγει, όμως, ότι, μέσω του υποδείγματος σχεδιασμένης μεγέθυνσης των Fel'dman (1928)-Mahalanobis (1953, 1955).[5] η οικονομική επιστήμη έχει, πια, κατανοήσει τη σημασία της ανάπτυξης του τομέα παραγωγής μέσω παραγωγής, ως *αναγκαία* προϋπόθεση ανάπτυξης του σύνολου οικονομικού συστήματος και, ειδικότερα, ότι, σε μία κλειστή οικονομία, πρώτον, η δυναμικότητα (*capacity*) παραγωγής του τομέα μέσω παραγωγής αποτελεί το *άνω φράγμα* των αποταμιεύσεων που δύνανται να πραγματοποιηθούν, και, δεύτερον, ο μεσο-μακροχρόνιος ρυθμός μεγέθυνσης της οικονομίας είναι τόσο υψηλότερος όσο μεγαλύτερο είναι το τμήμα-ποσοστό της συνολικής επένδυσης που κατευθύνεται στον τομέα μέσω παραγωγής παρά στον τομέα μέσω κατανάλωσης. Άρα, όποια μακροοικονομικά μέτρα και να ληφθούν και όσο πιστά και να εφαρμοσθούν, είναι απολύτως αδύνατη η ισχυρή αύξηση των αποταμιεύσεων και η επιτάχυνση της μεγέθυνσης, χωρίς την ανάπτυξη του τομέα μέσω παραγωγής.

Τοπικό συμπέρασμα: Για την αντιμετώπιση του κεντρικού προβλήματος της ελληνικής οικονομίας, όπως αναγνωρίζεται ως τέτοιο και από τις αρχές οικονομικής πολιτικής (βλέπε, επίσης, Τράπεζα Ελλάδος, 2010, σσ. 4-5, 2011, σελ. 38, και Οικονόμου *et al.*, 2010, κεφ. 1 και 3), προαπαιτείται η αναδιάρθρωσή της μέσω της ανάπτυξης του τομέα μέσω παραγωγής.[6] Κάθε άλλο παρά φαίνεται, όμως, ότι αυτό είναι εφικτό εντός της ΖΕ (και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γενικά).

5. Συμπερασματικές Παρατηρήσεις

Μελετήθηκαν, σε καταρχήν ανεξαρτησία, η μία από την άλλη, τρεις πλευρές της ελληνικής οικονομίας: η ανεργία, ο εξωτερικός τομέας και η παραγωγική δομή. Η μελέτη ανέδειξε την ύπαρξη σχέσεων μεταξύ αυτών των πλευρών και, πιο συγκεκριμένα, ότι η αντιμετώπιση της κατάστασης της ελληνικής οικονομίας προαπαιτεί «κίνηση» της σκέψης από την τρίτη προς την δεύτερη πλευρά, και της πράξης από τη δεύτερη προς την τρίτη πλευρά, ενώ η πρώτη πλευρά έρχεται, σε κάθε περίπτωση, τελευταία: Η μεταβολή της παραγωγικής δομής και, ειδικότερα, η ανάπτυξη του τομέα παραγωγής μέσω παραγωγής, πρώτον, θα οδηγούσε στην αποκατάσταση ισόρροπης και βιώσιμης σχέσης αποταμιεύσεων – επενδύσεων – ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, και, δεύτερον, θα έθετε το σύστημα σε τροχιά επιταχυνόμενης μεγέθυνσης. Σύμφωνα, όμως, με τα όλα μέχρι σήμερα εμπειρικά και θεωρητικά δεδομένα, το εν λόγω εγχείρημα είναι άτοπο εντός της ΖΕ, όπου ο διεθνής ανταγωνισμός είναι οξύς, άμεσος και, άρα, εξαιρετικά επιβλαβής για οικονομίες με συγκριτικά χαμηλό επίπεδο παραγωγικοτεχνικής ανάπτυξης, ενώ δεν είναι διαθέσιμο – ουσιαστικά – κανένα μέσο οικονομικής πολιτικής (πλην της εισοδηματικής). Η εισαγωγή νέου νομίσματος δεν θα μπορούσε να λύσει κανένα ζήτημα, από μόνη της, αλλά απαιτείται μία ισχυρή υποτίμηση[7], προκειμένου να δημιουργηθούν όροι μεγέθυνσης. Αλλά, ως γνωστόν, οι υποτιμήσεις χάνουν σε κάποιο βάθος χρόνου τη δυναμική τους, μέσω του πληθωρισμού κόστους, που οι ίδιες ενεργοποιούν, ενώ «μεγέθυνση», αυτή καθαυτή, δεν σημαίνει τίποτε άλλο παρά «πραγματοποιηθείσα παραγωγή».[8] Και για την ελληνική οικονομία, αποτελεί αναγκαιότητα όχι απλώς η «παραγωγή» αλλά η «επιταχυνόμενη παραγωγή», προϋπόθεση της οποίας είναι, όπως υποστηρίχτηκε, η μεταβολή της παραγωγικής δομής. Τέλος, εάν όλοι αυτοί οι όροι εκπληρωθούν, θα θεραπευτεί και το ζήτημα της ανεργίας.

Έχει πολύ εύστοχα λεχθεί ότι «Δύο τρόποι υπάρχουν για να κάνει κανείς έρευνες: ο ένας είναι να κοιτάζει τα λουλούδια καβάλα στο άλογο και ο άλλος είναι να κατέβει από το άλογο και να τα κοιτάξει. Αν κοιτάξετε τα λουλούδια καβάλα στο άλογο, επειδή είναι τόσο πολλά, θα σχηματίσετε μια επιφανειακή μόνον εντύπωση. [...] Υπάρχουν τόσα πολλά λουλούδια στις δικές σας χώρες, ώστε δεν φτάνει μόνο να τους ρίξετε μία ή δύο ματιές και μετά να φύγετε, και για αυτό πρέπει να υιοθετήσετε το δεύτερο τρόπο, να κατεβείτε δηλαδή από το άλογο και να κοιτάξετε τα λουλούδια, να τα παρατηρήσετε από κοντά και να αναλύσετε ένα «λουλούδι» ή να τεμαχίσετε ένα «σπουργίτι»». Στην «Αριστερά» (κομμουνιστική και μη) της χώρα μας (και αναφέρομαι στην «Αριστερά», επειδή έχει, συστηματικά, αντιρρήσεις για την ασκούμενη οικονομική πολιτική), ευδοκιμεί ο «πρώτος τρόπος έρευνας», με πενιχρά, προφανώς, αποτελέσματα, ήτοι με την ατέρμονη επανάληψη

διαφόρων πανομοιότυπων λέξεων, εκ των οποίων ο τονισμός δίνεται σε λέξεις σαν και αυτές: «πολιτική εξουσία, αριστερή κυβέρνηση, αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας». Όταν το 1999 πρόβλεπα, στη βάση οικονομολογικών αναλύσεων, την «εντός ΟΝΕ» κατάσταση του ευρωπαϊκού «Νότου» και την –επακόλουθη – έλευση του ΔΝΤ, ενώ πρότεινα, στη βάση της ίδιας ανάλυσης, μία διαφορετική προοπτική (αυτήν που από ό,τι φαίνεται αναπτύχθηκε, αργότερα (2004), στη Λ. Αμερική, με τη σύσταση της ALBA [9]), σημείωνα, παράλληλα, ότι αυτή η προοπτική είναι ανυπόστατη με τον υφιστάμενο συσχετισμό κοινωνικών δυνάμεων (βλέπε τα σχετικά άρθρα μου στα Μαριόλης και Σταμάτης, 1999, 2000). Δεν έγραφα κάτι πρωτότυπο. Πριν από επτά δεκαετίες, ο Δημήτρης Μπάτσης, στο έργο του: *Η Βαρεία Βιομηχανία την Ελλάδα* (1947), τόνιζε, ευθύς εξαρχής, το εξής: «Από τη λύση που δίνει ο καθένας στο πρόβλημα της εξουσίας φαίνεται αν καταλαβαίνει τον πρώτο κοινωνιολογικό νόμο. Το νόμο της αξιολύττης και αμοιβαίας σχέσης ανάμεσα στην πολιτική και στην οικονομία.». Αλλά ο Μπάτσης δεν αρκέστηκε σε αυτήν ή σε άλλες γενικολογίες: Έγραψε πάνω από 500 πυκνότερες σελίδες συγκεκριμένης ανάλυσης, σύνθεσης, υπολογισμών και προτάσεων, εξαιρουμένων όσων αντιστοίχων έγραψε αυτός και μία όχι μικρή ομάδα κοινωνικών επιστημόνων και μηχανικών, «πρώτης γραμμής», στο περιοδικό *Ανταίος* (1945-1951), που διεύθυνε ο ίδιος. Αυτό ναι, πράγματι λείπει από την εποχή μας, ενώ το γεγονός ότι δεν έχει ακόμα εκδηλωθεί ούτε καν η συνείδηση της έλλειψης, προοιωνίζει, με ακρίβεια, το μέλλον.

Σημειώσεις

[1]. Αυτή η εκτίμηση κάθε άλλο παρά είναι ασύμφωνη με τη διεθνή εμπειρία σχετικά πρόσφατων (του τέλους της δεκαετίας του 1990) και μη ποσοτικά ασήμαντων υποτιμήσεων (βλέπε π.χ. Burstein *et al.*, 2002), η οποία, όμως, αποσιωπάται, κατά κανόνα. Τέλος, ας μου επιτραπεί, με αυτήν την ευκαιρία, να επαναλάβω το εξής: «Ορισμένοι, προκειμένου να υπενθυμίσουν τα οφέλη (υποθετικά, στην προκείμενη περίπτωση) της ελληνικής οικονομίας από τη συμμετοχή της στη ΖΕ, προβάλλουν, κάπως έντονα, τις υποτιμήσεις των νομισμάτων της Ισλανδίας (12%), της Ουγγαρίας (9%), της Πολωνίας (18%), της Ρουμανίας (7%) και της Σουηδίας (11%), το τελευταίο τρίμηνο του 2008. Οι υποτιμήσεις δεν είναι, όμως, ζήτημα εθνικής ταπείνωσης αλλά εξισορροπητικές μεταβολές, τις οποίες είτε πραγματοποιεί η διεθνής αγορά (της οποίας την ορθολογικότητα οι προαναφερθέντες δεν φαίνεται να αμφισβητούν [πρόσθετη έμφαση]) ή κρίνουν ότι πρέπει να πραγματοποιήσουν οι εθνικές αρχές, στα πλαίσια ενός – κατά το δυνατόν – συνεκτικού προγράμματος σταθεροποίησης και ανάπτυξης.» (Μαριόλης, 2009, σελ. 35, υποσημείωση 17).

[2]. Από το 1960 έως και το 1999 (γενικά: «προ-Ευρώ»), η καθαρή αποταμίευση της ελληνικής οικονομίας ήταν πάντοτε θετική.

[3]. Σε αυτό το σημείο απαιτείται, ίσως, η ακόλουθη διευκρίνιση: Οι εξαγωγές κάθε οικονομίας αποτελούν τμήμα των θετικών αποταμιεύσεων της, ενώ οι εισαγωγές της

αποτελούν τμήμα των μη θετικών (αρνητικών ή μηδενικών) αποταμιεύσεων της. Πιο συγκεκριμένα, για κάθε εμπόρευμα n ισχύει, γενικά, το εξής (εξορισμού): $S_n = I_n + (X_n - M_n)$, όπου τα σύμβολα δηλώνουν την ακαθάριστη αποταμίευση, την ακαθάριστη επένδυση, τις εξαγωγές και τις εισαγωγές (όλα τα μεγέθη εκφρασμένα σε υλικούς όρους) της ημεδαπής οικονομίας σε αυτό το εμπόρευμα. Άρα, για κάθε εμπόρευμα i το οποίο εξάγεται, χωρίς να εισάγεται, ισχύει: $S_i = I_i + X_n$, όπου το I_i είναι θετικό ή μηδενικό μέγεθος (η δεύτερη περίπτωση ισχύει όταν πρόκειται για ένα καθαρά καταναλωτικό εμπόρευμα), ενώ για κάθε εμπόρευμα j , το οποίο εισάγεται, χωρίς να παράγεται στην ημεδαπή, ισχύει: $S_j = I_j - M_n$, όπου το M_n είναι μεγαλύτερο ή ίσο του I_j , και το I_j είναι θετικό ή μηδενικό μέγεθος. Ο πολλαπλασιασμός κάθε επιμέρους S_n με την τιμή (ανά μονάδα) του αντιστοίχου εμπορεύματος n , και η – εν συνεχεία – άθροιση όλων αυτών των γινομένων, δίνει τη συνολική ημεδαπή ακαθάριστη αποταμίευση σε χρηματικούς όρους. Άρα, όσο περισσότερο μία οικονομία εξαρτάται από εισαγόμενα εμπορεύματα, τόσο μειώνεται η συνολική ακαθάριστη αποταμίευσή της και, άρα, τόσο πιο πιθανό είναι να εμφανίζει αρνητική συνολική καθαρή αποταμίευση. Σε αυτή τη συνάφεια, αξ σημειωθεί, επίσης, ότι η ελληνική οικονομία εμφανίζει και άλλο ένα, συζυγές γνώρισμα: η εκτός των μισθών συνολική (ιδιωτική και δημόσια) τελική καταναλωτική δαπάνη υπερβαίνει συστηματικά (δηλαδή, με την εξαίρεση του έτους 2004) τα ακαθάριστα κέρδη (: καθαρά κέρδη συν φόροι επί της παραγωγής και των εισαγωγών μείον επιδοτήσεις. Αναλυτικά, βλέπε Μαριόλης, 2012β, Παράρτημα 2).

[4]. Για αυτήν την καθοριστική διαδικασία ή «βέλος αιτιότητας»,

Εμπορικό έλλειμμα ----> Δημόσιο έλλειμμα

το οποίο παραβλέπεται (ή «διαβάζεται» αντιστρόφως), βλέπε Μαριόλης και Παπουλής, 2010. Από ό,τι είμαι σε θέση να γνωρίζω, εξαίρεση αποτελεί μόνον ο Καθηγητής Διεθνών Οικονομικών Robert Z. Aliber (Πανεπιστήμιο Σικάγου): «Η Ελλάδα έχει τώρα ένα μεγάλο δημόσιο έλλειμμα επειδή έχει ένα μεγάλο εμπορικό έλλειμμα, και έχει ένα μεγάλο εμπορικό έλλειμμα επειδή οι τιμές και τα κόστη της είναι πολύ υψηλά.» (Aliber, 2011, πρόσθετη έμφαση – βλέπε, επίσης, Aliber, 2010).

[5]. Για μία πρόσφατη παρουσίαση του υποδείγματος, για το οποίο ελάχιστα υπάρχουν στην ελληνική βιβλιογραφία, βλέπε Μαριόλης (2012γ), ενώ από άποψη οικονομικής πολιτικής, ειδικά, η πληρέστερη παρουσίασή του βρίσκεται στο Προδρομίδης (1973).

[6]. Ο λεγόμενος «Νόμος του Thirlwall», ήτοι $y = (n_2 / n_4) y^*$, συνιστά ειδική εκδοχή της αντίστοιχης εξίσωσης και τείνει να ισχύει μακροχρονίως (όπως έχουν δείξει αρκετές εμπειρικές έρευνες – βλέπε Christopoulos and Tsionas, 2003, και Bagnai, 2010, *inter alia*), δηλαδή όταν εξαντλούνται οι θετικές επιπτώσεις της αναπροσαρμογής των τιμών (μέσω π.χ. υποτίμησης) και του εξωτερικού δανεισμού (ο οποίος έχει, προφανώς, όρια). Έτσι, εάν π.χ. $n_2 / n_4 = 0.5$ και $y^* = 3.0\%$, έπεται ότι ο ρυθμός μεγέθυνσης της ημεδαπής δεν μπορεί να υπερβεί, μακροχρονίως, το 1.5%. Η αναφερθείσα παραγωγική αναδιάρθρωση οδηγεί, όμως, σε μείωση του n_4 ή/και σε αύξηση του n_2 και, έτσι, σε αύξηση του λόγου y / y^* .

[7]. Η απάντηση στο «αφελές» ερώτημα: «Γιατί ισχυρή υποτίμηση και όχι η ελάχιστη, έστω, ανατίμηση ($\varepsilon < 0$)»;, δεν είναι: «Γιατί ακόμα και η ελάχιστη ανατίμηση θα οδηγήσει, σύμφωνα με το Σχήμα 3, σε βαθειά ύφεση», αλλά: «Γιατί ακόμα και η ελάχιστη ανατίμηση θα οδηγήσει, σύμφωνα με το Σχήμα 3, σε βαθειά

ύφεση, εξαιτίας της κατάστασης, στη οποία έχει περιέλθει ο εξωτερικός τομέας της ελληνικής οικονομίας. Επομένως, απαιτείται ισχυρή υποτίμηση».

[8]. Οι υποτιμήσεις, ως το υπενθυμίζουμε, συνιστούν νομιναλιστικές μεταβολές (μεταβολές χρηματικών μεγεθών), οι οποίες ενδέχεται να επιφέρουν (και – συνήθως – πράγματι επιφέρουν) πραγματικές μεταβολές (μεταβολές πραγματικών μεγεθών). Όπως δείχνεται αναλυτικά στο Μαριόλης (1999, σσ. 222-223), βάσει ενός υποδείγματος δύο ανοικτών οικονομιών-δύο εμπορευμάτων, εάν τόσο τα εθνικά πραγματικά ωρομίσθια όσο και τα εθνικά πραγματικά ποσοστά κέρδους παραμείνουν αμετάβλητα, τότε οι «όροι του εμπορίου» (ή, αλλιώς, η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία) δεν μεταβάλλονται. Σε αυτήν την περίπτωση, η υποτίμηση δεν επιφέρει καμία πραγματική μεταβολή, αλλά ισοδυναμεί, απλώς, με μία αλλαγή στη φυσική μονάδα μέτρησης ενός εκ των δύο εμπορευμάτων (π.χ. από τόνους σε κιλά).

[9]. Η «Μπολιβαριανή Συμμαχία για τους Λαούς της Αμερικής» (ALBA, στα ισπανικά), αφορά σε συνολικό πληθυσμό της τάξης των 70 εκατομμυρίων (Βενεζουέλα, Βολιβία, Εκουαδόρ, Κούβα, Νικαράγουα κ.ά.), και συνιστά, σύμφωνα με τις διακηρύξεις της, μορφή οικονομικής ολοκλήρωσης, η οποία βασίζεται στην αμοιβαία οικονομική βοήθεια, στον αντιπραγματισμό και στη μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας, παρά στην απελευθέρωση του κεφαλαιοκρατικά ρυθμιζόμενου διεθνούς εμπορίου, δηλαδή στη μεγιστοποίηση του ποσοστού κέρδους (μάλλον αξίζει να σημειωθεί ότι ως παρατηρητής μετέχει και η Συρία).

Παράρτημα I

Εάν L είναι η απασχόληση, N το εργατικό δυναμικό, $U \equiv (N - L) / N$, το ποσοστό ανεργίας, Y το ΑΕΠ, και $P \equiv Y / L$ η παραγωγικότητα της εργασίας, ενώ τα αντίστοιχα πεζά σύμβολα δηλώνουν τον ποσοστιαίο ρυθμό μεταβολής, ως προς τον χρόνο, T , του αντιστοίχου μεγέθους, τότε μπορούμε να γράψουμε:

$$L = (L / Y) Y$$

από την οποία έπεται

$$l = (y - \pi) / (1 + \pi) \quad (I.1)$$

Από τη σχέση ορισμού του ποσοστού ανεργίας, προκύπτει ότι το ποσοστό ανεργίας του έτους T προσδιορίζεται από την εξίσωση:

$$U = 1 - (L_0 / N_0) [(1 + l) / (1 + n)]^T \quad (I.2)$$

ή, λαμβανομένης υπόψη της εξίσωσης (I.1),

$$U = 1 - (L_0 / N_0) [(1 + y) / (1 + n + \pi + n\pi)]^T \quad (I.3)$$

όπου, για την ελληνική οικονομία, $L_0 / N_0 \approx 0.764$. Το Σχήμα 1, του κυρίως κειμένου, κατασκευάζεται βάσει της εξίσωσης (I.3).

Περαιτέρω, επιλύοντας την εξίσωση (I.2) ως προς l , προκύπτει

$$l = (1 + n) [(N_0 / L_0) (1 - U)]^{1/T} - 1 \quad (I.4)$$

ενώ επιλύοντας την εξίσωση (I.1) ως προς y προκύπτει

$$y = l + \pi + l\pi \quad (I.5)$$

Το Σχήμα 2, του κυρίως κειμένου, κατασκευάζεται βάσει της εξίσωσης (I.5), όπου το l προσδιορίζεται μέσω της εξίσωσης (I.4).

Παράρτημα II

Προκειμένου να εφαρμοστεί η Εξίσωση του Thirlwall, στο ζήτημα που ενδιαφέρει εδώ, πρέπει, καταρχάς, να εκτιμηθούν τα ακόλουθα μεγέθη:

(i). Οι ελαστικότητες του όγκου των εξαγωγών (αγαθών και υπηρεσιών) της ημεδαπής ως προς την πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία, η_1 , και ως προς το εισόδημα-προϊόν της αλλοδαπής (δηλαδή, όλων των χωρών που προορισμού των εξαγωγών), n_2 .

(ii). Οι ελαστικότητες του όγκου των εισαγωγών (αγαθών και υπηρεσιών) της ημεδαπής ως προς την πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία, η_3 , και ως προς το εισόδημα-προϊόν της ημεδαπής, n_4 .

(iii). Η ελαστικότητα του των τιμών των ημεδαπών εξαγωγών, η , ως προς το ποσοστό της υποτίμησης, ε .

Δεδομένων όλων αυτών, η εν λόγω εξίσωση λαμβάνει τη αλγεβρική μορφή μίας γνησίως αύξουσας συνάρτησης τεσσάρων ανεξάρτητων μεταβλητών, ήτοι

$$y = F(\varepsilon, c, p^*, y^*), \varepsilon > -1$$

όπου y είναι ο ποσοστιαίος ρυθμός μεταβολής του εισοδήματος-προϊόντος της ημεδαπής, c ο ποσοστιαίος ρυθμός μεταβολής της εξωτερικής χρηματοδότησης, p^* ο ποσοστιαίος ρυθμός μεταβολής της τιμής των εισαγωγών (εκφρασμένης σε αλλοδαπό νόμισμα) και y^* ο ποσοστιαίος ρυθμός μεταβολής του εισοδήματος-προϊόντος της αλλοδαπής.

Μεταξύ των διαφόρων διαθέσιμων, στη βιβλιογραφία, εκτιμήσεων (οι οποίες δεν είναι και ούτε τόσο πολλές ούτε, γενικά, τόσο εκλεπτυσμένες, όσο για άλλες εθνικές οικονομίες, ειδικά, μάλιστα, για την περίοδο του ευρώ) επέλεξα να επικεντρωθώ στις ακόλουθες: Για το η_1 , μεταξύ 0.60 και 0.71, ενώ για το η_3 , μεταξύ -0.90 και -0.92 (βλέπε Malliaropoulos and Anastasatos, 2011, p. 10). Για το n_4 , 1.80 (Παπάζογλου, 2010, σελ. 230). Για το n , μεταξύ και 0.106 και 0.186 (Katsinos and Mariolis, 2012, p. 167). Η εκτίμηση του n_2 είναι, γενικά, ιδιαίτερα δύσκολο ζήτημα, ενώ έχω αρκετές αμφιβολίες για τις πολύ λίγες εκτιμήσεις που εντόπισα, στη βιβλιογραφία, σχετικά με την ελληνική οικονομία. Ωστόσο, σε μία μελέτη της Τράπεζας της Ελλάδος (βλέπε Οικονόμου *et al.*, 2010, σσ. 36 και 217-218) αναφέρεται σχετική εκτίμηση, αφορούσα, όμως, στον τουρισμό, η οποία είναι της τάξης του 1.16 (για τη βραχυχρόνια περίοδο).

Τελικά, για την κατασκευή του Σχήματος 3, του κυρίως κειμένου, επιλέχθηκαν όλες οι λιγότερο ευνοϊκές εκτιμήσεις, ήτοι $\eta_1 = 0.60$, $\eta_3 = -0.90$, $n = 0.186$, ενώ το n_2 «κατήλθε» στο επίπεδο του 0.90, με τη σκέψη ότι ο ελληνικός τουρισμός είναι αρκετά ανταγωνιστικός και ότι ένας λόγος n_2 / n_4 της τάξης του 0.5 με 0.6 δεν φαίνεται να έρχεται σε αντίφαση με τις διαθέσιμες εκτιμήσεις για οικονομίες με παραγωγική δομή όπως της ελληνικής. Τέλος, τέθηκε $c = -84.4\%$, για λόγους που αναφέρονται στο κυρίως κείμενο, $p^* = 0\%$, διότι εξετάζεται, εδώ, το ζήτημα της υποτίμησης, και, ενδεικτικά, $y^* = 2.0\%$ (κατά το 2011, σημειώθηκε αύξηση του παγκόσμιου ΑΕΠ κατά 3.9%, ενώ στη ΖΕ αυτό αυξήθηκε κατά 1.4% – βέβαια, οι αντίστοιχες εκτιμήσεις για το 2012 είναι λιγότερο ευνοϊκές: 3.5% και -0.3% , αντιστοίχως). Βάσει όλων αυτών, η εξίσωση της καμπύλης του Σχήματος 3 είναι (με προσέγγιση τριών δεκαδικών):

$$y = \varepsilon_0^{0.5} \{ [0.032 + 0.006 \varepsilon + (0.809 + 0.151 \varepsilon) \varepsilon_0^{0.6}] / (1 + \varepsilon) \}^{1/1.8} - 1$$

όπου $\varepsilon_0 \equiv (1 + \varepsilon) / (1 + 0.186 \varepsilon)$. Εάν επιλέξουμε τις πιο ευνοϊκές εκτιμήσεις $\eta_1 = 0.71$, $\eta_2 = 1.16$ και $\eta_3 = -0.90$ (και διατηρήσουμε, έστω, τα $n = 0.186$, $c = -84.4\%$, $p^* = 0\%$, $y^* = 2.0\%$), τότε η εν λόγω καμπύλη τέμνει τον κάθετο άξονα στο σημείο $y \simeq -8.9\%$, τον οριζόντιο άξονα στο σημείο $\varepsilon \simeq 42.3\%$, ενώ για $\varepsilon = 80\%$ προκύπτει $y \simeq 6.0\%$.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι αυτή η εξίσωση:

(i). Δεν λαμβάνει υπόψη τη διαδικασία υποκατάστασης εισαγωγών, την οποία προκαλεί, συνήθως, η υποτίμηση και η οποία μάλλον θα εκδηλωθεί με τις – ευνοϊκές – μειώσεις της απόλυτης τιμής του η_3 και της τιμής του η_4 (για την περίπτωση της ελληνικής οικονομίας, βλέπε Οικονόμου *et al.*, 2010, σσ. 131-162).

(ii). Είναι ισχυρά «συναθροιστική», δηλαδή δεν διακρίνει ούτε μεταξύ επιμέρους εμπορευμάτων ούτε μεταξύ χωρών προέλευσης εισαγωγών και προορισμού εξαγωγών (για μία σύνοψη της σχετικής βιβλιογραφίας, βλέπε Thirlwall, 2011, pp. 330-332).

(iii). Δύναται να διευρυνθεί, ούτως ώστε να περιλάβει τις – προσδοκώμενες – διαχρονικές εξελίξεις της ημεδαπής και αλλοδαπής παραγωγικότητας εργασίας και κεφαλαίου.

Η απόλειψη όλων αυτών των ατελειών οδηγεί, προφανώς, στη διαφώτιση βασικών ζητημάτων εμπορικής πολιτικής.

Αναφορές

- Alleyne, D. and Francis, A. A. (2008) Balance of payments-constrained growth in developing countries: a theoretical perspective, *Metroeconomica*, 59, pp. 189-202.
- Aliber, R. Z. (2010) The devaluation of the Greek euro, *International Political Economy*, Special Report, pp. 1-3, February 17, 2010.
<http://www.pmteam.ru/upload/image/TheDevaluationoftheGreekEuro2-17-10.pdf?PHPSESSID=4df44e90285c62946bf4c1f5a7d062ce>
- Aliber, R. Z. (2011) Fascinating times, *Rigorous Thinking*, August 16, 2011.
<http://www.rigorousthinking.com/2011/08/fascinating-times-robert-z-aliber.html>
- Blanchard, O. (2012) Το Λογικόν και Δίκαιον του Ελληνικού Προγράμματος, στο: O. Blanchard (2012) *Μακροοικονομική*, 5^η έκδοση, Θεσσαλονίκη, Επίκεντρο.
- Bagnai, A. (2010) Structural changes, cointegration and the empirics of Thirlwall's Law, *Applied Economics*, 42, pp. 1315-1329.
- Burstein, A., Eichenbaum, M. and Rebelo, S. (2002) Why are rates of inflation so low after large devaluations?, National Bureau of Economic Research Working Papers Series, Working Paper 8748, February 2002.
<http://www.nber.org/papers/w8748.pdf>
- Christopoulos, D. K. and Tsionas, E. G. (2003) A reassessment of balance of payments constrained growth: results from panel unit root and panel cointegration tests, *International Economic Journal*, 17, pp. 39-54.
- Fel'dman, G. A. (1928) On the theory of growth rates of national income, in: N. Spulber (Ed.) (1964) *Foundations of Soviet Strategy for Economic Growth: Selected Soviet Essays, 1924-1930*, Bloomington, Indiana University Press.
- Katsinos, A. and Mariolis, T. (2012) Switch to devalued drachma and cost-push inflation: a simple input-output approach to the Greek case, *Modern Economy*, 3, pp. 164-170.
<http://www.scirp.org/journal/PaperInformation.aspx?paperID=18134>
- Μαριόλης, Θ. (1999) Υποτίμηση, ανταγωνιστικότητα και πραγματικοί μισθοί, στο: Θ. Μαριόλης και Γ. Σταμάτης (1999).

- Μαριόλης, Θ. (2009) Η Ζώνη του Ευρώ και η διεθνής οικονομική κρίση, *Monthly Review*, No. 53 (118), σσ. 26-39.
- Μαριόλης, Θ. (2011α) *Ελλάδα, Ευρωπαϊκή Ένωση και Οικονομική Κρίση*, Αθήνα, Matura.
- Μαριόλης, Θ. (2011β) Η οικονομική πολιτική εντός και εκτός ευρώ.
http://theo-mariolis.gr/files/gr/Publications/pop_arthra/18.pdf
- Μαριόλης, Θ. (2012α) Εγκώμιο στο Ευρώ.
http://www.theo-mariolis.gr/files/gr/Publications/pop_arthra/Egomio_sto_Euro.pdf
- Μαριόλης, Θ. (2012β) Αριστερές παραμυθίες περί κερδών-μεγέθυνσης και η περίπτωση της ελληνικής οικονομίας.
http://theo-mariolis.gr/files/gr/Publications/pop_arthra/32.pdf
- Μαριόλης, Θ. (2012γ) Το υπόδειγμα κεντρικού σχεδιασμού Fel'dman-Mahalanobis και η σημασία του για την περίπτωση της ελληνικής οικονομίας, *Επιθεώρηση Κριτικών Κοινωνικών Ερευνών Praxis*, 2 (υπό δημοσίευση).
- Μαριόλης, Θ. και Σταμάτης, Γ. (1999) *ΟΝΕ και Νεοφιλελεύθερη Πολιτική*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Μαριόλης, Θ. και Σταμάτης, Γ. (2000) *Η Εντός ΟΝΕ Εποχή. Παγκοσμιοποίηση, ΟΝΕ, Δραχμή, Χρηματιστήριο*, Αθήνα, Στάχυ.
- Μαριόλης, Θ. και Παπουλής, Κ. (2010) «Δίδυμα ελλείμματα» και διεθνής ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, στο: Επιστημονική Εταιρεία Πολιτικής Οικονομίας (2011) *Οικονομική Κρίση και Ελλάδα*, Επιμέλεια: Α. Βλάχου, Ν. Θεοχαράκης και Δ. Μυλωνάκης, Αθήνα, Gutenberg.
- Μαριόλης, Θ. και Κάτσινος, Α. (2011) Επιστροφή σε υποτιμημένη δραχμή, πληθωρισμός κόστους και διεθνής ανταγωνιστικότητα: μία μελέτη εισροών-εκροών, *Praxis. Μαρξιστική Επιθεώρηση Θεωρίας και Πολιτικής*, 18 Ιουλίου 2011.
http://www.praxisred.blogspot.com/2011/07/blog-post_7327.html
- Mahalanobis, P. C. (1953) Some observations on the process of growth of national income, *Sankhyā, The Indian Journal of Statistics*, 12, pp. 307-312.
- Mahalanobis, P. C. (1955) The approach of operational research to planning in India, *Sankhyā, The Indian Journal of Statistics*, 16, pp. 3-130.
- Malliaropoulos, D. and Anastasatos, T. (2011) Competitiveness, External Deficit and External Debt of the Greek Economy, *Eurobank Research: Economy & Markets*, 6 (7), April 2011.
- Οικονόμου, Γ., Σαμπεθάι, Ι. και Συμιγιάννης, Γ. (επιμ.) (2010) *Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος: Αιτίες Ανισορροπιών και Προτάσεις Πολιτικής*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος.
- Παπάζογλου, Χ. Ε. (2010) *Εισαγωγή στη Διεθνή Οικονομική*, Αθήνα.
- Προδρομίδης, Κ. Π. (1973) *Οικονομική Πολιτική και Προγραμματισμός. Εισαγωγικά Μαθήματα*, Αθήνα.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2010) *Νομισματική Πολιτική 2009-2010*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2011) *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2010*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος.
- Thirlwall, A. (2011) Balance of payments constrained growth models: history and overview, *PSL Quarterly Review*, 64, pp. 307-351.
- Υπουργείο Οικονομικών (2010) *Επικαιροποιημένο Ελληνικό Πρόγραμμα Σταθερότητας & Ανάπτυξης, Ιανουάριος 2010*, Αθήνα, Υπουργείο Οικονομικών.